

І. М. ЛОГОВСЬКИЙ, канд. іст. наук, старший викладач, Національний університет цивільного захисту України, Харків

РОБОТА ЗЕМСЬКИХ ОРГАНІВ САМОРЯДУВАННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ З ВПРОВАДЖЕННЯ ВОГНЕСТІЙКОГО БУДІВНИЦТВА У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті досліджується робота земських органів самоврядування Харківської губернії з впровадження у сільських населених пунктах вогнестійкого будівництва наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в результаті якої було налагоджено постачання селянам за собівартістю та у позику дахового заліза, влаштоване земське виробництво черепиці, шиферу-етерніту, цегли. Ці заходи значно підвищили пожежну безпеку сільських населених пунктів, скоротили відсоток масових пожеж, знизили соціальну напруженість та покращили добробут сільських мешканців.

Ключові слова: Харківська губернія, місцеве самоврядування, земство, вогнестійке будівництво, дахове залізо, шифер-етерніт, террофазеріт, пожежна безпека.

Вступ. Швидкий розвиток економіки в Російській імперії другої половини ХІХ ст. обумовив значні демографічні зміни й на Харківщині. Сюди у пошуках роботи прямували людські потоки з багатьох імперських регіонів. Крім того, з 90-х рр. ХІХ ст. по 1916 р. природній приріст населення складав 2% щорічно, причому на селі мешкало 86% його загальної кількості. Якщо у Харківській губернії другої половини ХІХ ст. налічувалось 289 слобід, 293 села, 215 селищ та 380 хуторів, то вже у 1916 р. на Харківщині налічували 4200 селищ, в яких нараховували 45000 домогосподарств [1, с. 48]. Це призвело до підвищеної щільності населення та значної скупченості будівель – в середньому на один сільський населений пункт приходилось 107 садиб [1, с. 48]. У той же час стан пожежної безпеки на селі характеризувався суцільною забудівлею спорудами з використанням легко палаючих матеріалів. Ситуацію також погіршувало пічне опалення. Сукупність цих факторів сприяла постійному зростанню кількості та масштабів сільських пожеж. За даними земської статистики, в Харківській губернії другої половини ХІХ ст. на одну пожежу у містах приходилось 4,3 пожежі у сільській місцевості [1, с. 48]. Якщо в містах одна пожежа скоювала в середньому 522 крб. збитків, то на селі середня сума збитків становила 1000 крб. [1, с. 48]. За умов значно нижчої оціночної вартості будівель, порівняно з містом, це переконливо свідчить про значно більші масштаби сільських пожеж [2, 1902]. За підрахунками земств, якщо середня сума пожежних збитків у Харківській губернії з 1867 р. по 1872 р. становила 55000 крб. на рік, то з 1889 р. по 1893 р. Показник зріс до 443000 крб. на рік [3, с. 81] Стрімке зростання сільських пожеж викликало велику стурбованість земських органів місцевого самоврядування, які намагалися зробити все можливе, щоб запобігти їх виникнення.

З 60-х рр. XIX ст. земські органи самоврядування Харківщини накопичили як статистику причин виникнення сільських пожеж, так і досвід їх запобігання. Виходячи з цього досвіду, губернське земство на початку XX ст., почало масово впроваджувати на селі вогнестійке будівництво – найефективніший захід боротьби з пожежною небезпекою.

Проблема запобігання сільських пожеж через впровадження вогнестійкого будівництва у сільській місцевості актуальна зараз, і, вочевидь, залишиться такою в оглядному майбутньому. Тому цікаво і корисно вивчити досвід впровадження земськими органами місцевого самоврядування вогнестійкого будівництва на селі в одній з найбільших губерній півдня Російської імперії – Харківській.

Актуальність дослідження зумовлена і тим, що цей бік діяльності земства Харківської губернії майже лишився поза увагою істориків. У дорадянський період проблемам запобігання сільських пожеж в масштабах імперії присвячені праці Д. Н. Бородіна, А. С. Єрмолова, Ф. Є. фон Ландезена [4; 5; 6]. Але ні організацію вогнестійкого будівництва, ні зусилля місцевих органів самоврядування у цьому напрямку вони не досліджували. За радянських часів будь-яка діяльність земств по запобіганню пожеж через ідеологічні підвалини не досліджувалася взагалі. В останні роки з'явилися праці українських дослідників, де висвітлюються різні аспекти запобігання сільських пожеж – як регіональні, так і в масштабах всіх українських губерній Російської імперії. Це, насамперед, роботи Л. В. Баличевої, А. Г. Томіленка, С. С. Поповича, О. І. Полганова, В. С. Нехаєва, О. Пікуля [7; 8; 9; 10; 11; 12]. Проте і в цих роботах не знайшла відображення робота земств Харківщини щодо розгортання на селі вогнестійкого будівництва. Тому необхідним є її додаткове вивчення.

Джерельну базу даної статті складають опубліковані документи місцевих органів самоврядування та робочі звіти повітових земських управ, виявлені в Державному архіві Харківської області [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 1; 23; 24; 25].

Метою роботи є дослідження діяльності земських місцевих органів самоврядування Харківської губернії з впровадження на селі вогнестійкого будівництва наприкінці XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. На початку XX ст. пожежна ситуація на Харківщині різко загострилася. Рубіж віків характеризувався надзвичайно масштабними та руйнівними сільськими пожежами. Наприклад, під час пожежі 9 серпня 1900 р. в слободі Малиновій Зміївського повіту згоріли 395(!) садиб з будівлями та майном, хлібосховище з хлібом, сільське правління з архівом, винна лавка, багато худоби та птиці; збитки сягнули 444420 крб. [2, 1900, с. 77]. 15 серпня того ж року в слободі Трихізбянка Старобельського повіту згоріли 182 садиби з майном та хлібом, збитки склали 182000 крб.; 26 серпня у слободі Пристеня Куп'янського повіту згоріли 57 дворів (30 000 крб. збитків); 25 вересня згоріли 40 садиб в слободі Єфремівка Вовчанського повіту [2, 1900, с. 78]. 1902 р. в селищі Маяк Ізюмського повіту повністю згоріли 32 садиби; в селищі Михайлівка Ново-Охтирської волості Старобельського повіту вогонь знищив 27 осель; у селищі Берек Зміївського повіту згоріли 15 дворів; у селищі Ленівка Охоченської волості

Зміївського повіту – 26 дворів, у селищі Красная поляна Замостянівської волості – 20 дворів [2, 1902, с. 115].

З 70-х рр. XIX ст. у Харківській губернії протипожежну роботу на селі поклали на губернське та повітові земства. Місцева адміністративна влада від такої діяльності практично самоусунулась, хоча постійно намагалася обмежити компетенцію самоврядних органів. Треба зазначити, що у сільській місцевості взагалі не було організованої пожежної охорони, не проводилась наглядова та профілактична робота спеціалістами пожежної справи. Адміністративна влада в особі губернатора, побоюючись поширення революційних ідей та стихійної самоорганізації селян, навіть свідомо перешкоджала створенню добровільних сільських пожежних дружин [1, с. 32-33]. Тому основним напрямком запобіжної протипожежної діяльності губернського земства став розвиток вогнестійкого будівництва. 10 жовтня 1894 р. Губернські земські збори доручили повітовим земським управам та агентам земського страхування обробити місцеву пожежну статистику, виділити основні сталі причини пожеж та їх періодичність, надати рекомендації з усунення цих причин. У результаті зусиль повітових органів влади, 30 вересня 1895 р. губернська земська управа представила доповідь Харківським губернським земським зборам, де визначила основні чинники виникнення пожеж у волостях губернії та зведені дані по населеним пунктам, в яких вони виявлені. Таких чинників виявилось три: 1) скупченість забудівлі та недотримання правил будівельних та пожежних статутів у розташуванні будівель, 2) перевага дерев'яних та хворостяних споруд над вогнестійкими, 3) знаходження у тинах та воротах солом'яних загат та наявність вкритих соломною сараїв, що суцільно оточували двори [22, с. 78-80].

З 1898 р. Губернські земські збори почали щорічно виділяти 30000 карбованців селянам Харківської губернії для придбання земельних ділянок. За мету ставилося збільшення саме селянських садиб, що знизило б щільність забудови, і, як наслідок, пожежну небезпеку. Проте в масштабах великої губернії такі обсяги фінансування проблему скупченості не вирішили. Попри всі зусилля земства не набуло значного поширення і земське виробництво цегли. Хоча у 1864 р. в губернії працював 91 цегельний завод, виробництво було повністю ручним, а вироблялось цегли тільки на 258000 крб. на рік [26, с. 94]. Для основної маси селян цегла лишалася досить дорогою. Навіть коли земські органи самоврядування давали цеглу у позику, її дорого коштувало класти – каменярі брали до 90 коп. за день роботи [26, с. 94]. Ціни ж на будівельну деревину у багатій лісами Харківській губернії лишалися низькими, а день праці теслі коштував втричі дешевше, ніж каменяра. Таким чином, вагомим економічним стимулом до вогнестійкого будівництва селянство не мало. Незважаючи на інертне ставлення селянської маси, у найбільших селищах – Дергачах, Барвенково, Біловодську – збудували показові вогнестійкі будівлі за рахунок земства. У 1897-1900 рр. на вогнестійке будівництво витратили 121407 крб. [2, 1902, с. 121].

Як вже зазначалося, у випадках масових пожеж, через вітер, полум'я на будинках розповсюджувалось по стріхам, зробленим з легко займистого матеріалу.

За даними земської статистики, через загорання стріх сараїв та будинків виникало та поширювалось 73% пожеж [27, с. 59]. Тому місцеві самоврядні органи Харківської губернії спрямували значні зусилля на поступову заміну солом'яних та очеретяних стріх на вогнестійкі дахи – черепичні та залізні. З 3 жовтня 1898 р. Губернські земські збори почали виділяти гроші на закупівлю дахового листового заліза та облаштування земського заводу з виробництва черепиці при місцевих богоугодних закладах. Частину черепиці давали селянам у борг, а частину видавали безкоштовно. Проте, зважаючи на високу ціну черепиці, значних масштабів цей захід місцевої влади не набув. У період з 1898 р. по 1901 р. губернське земство придбало 105750 шт. черепиці для видачі у позику, але її вартість склала всього 1,5% коштів, що виділялись на будівництво вогнестійких дахів [2, 1902, с. 125].

Інша справа була з даховим залізом, яке коштувало значно дешевше. 20-23 листопада 1898 р. обрана з членів Губернської земської управи комісія здійснила перевірку зразків дахового заліза на ламкість та визнала кращими залізні листи, вироблені у місті Костянтинівськ (сучасне місто Костянтинівка Донецької обл.). Щоб уникнути фінансових зловживань на місцях, закупівлю здійснювала виключно Губернська земська управа, повітовим управам залишили тільки контроль складів. Виділялось до 150000 крб. на рік, але кошти розподілили так, щоб на кожний повіт спадало не менш 10000 крб. Листове залізо, придбане земством, роздали у безвідсоткову позику учасникам земського взаємного обов'язкового протипожежного страхування, решті продали з надбавкою у 5% до заготівельної ціни [25, арк. 37]. Спочатку губернське земство залізо давало у позику на 10 років, борг безвідсотково сплачувався по півріччям рівними частинами. Проте такий великий термін позики призводив до значної затримки повернення коштів, які місцеві органи самоврядування спрямовували виключно на закупівлю заліза. Тому, вже з 1 грудня 1901 р. Губернські земські збори скоротили термін позики до п'яти років, а з 1 грудня 1908 р. – до трьох, додавши сплату 5% річних та обмеживши суму позики 100 крб. [28, с. 243]. З 1898 р. по 1901 р. губернська земська управа придбала 90072 пуди (приблизно 1468 тон) заліза, 80% якого видали селянам у позику [25, с. 37]. А, наприклад, у Харківському та Вовчанському повітах місцева влада видала у позику 100% отриманого заліза [25, с. 39]. Спочатку для отримання позики потребувалося поручительство громади. Це призводило до затягування часу, тому з 10 березня 1900 р. губернське земство скасувало цю вимогу, замінивши її поручительством двох осіб, але селян зобов'язали при отриманні заліза у позику сплатити 10% його вартості [25, с. 39]. Всього ж тільки за перші три роки залізо у позику отримали 2782 селянські двори, що становило 1% загальної кількості селянських дворів губернії (підрахунки автора) [21, с. 20-27].

Але й ці заходи не спрацювали повною мірою через вкрай низький рівень свідомості та культури населення. З 20 травня по 30 вересня 1903 р., згідно розпорядження Губернської земської управи, страхові агенти здійснили перевірку використання населенням листового заліза для дахів. Під час перевірки з'ясувалося, що майже у 25% випадків домовласники або продали залізо, не повернувши земству гроші, або залізо для дахів отримали особи, які не мали стосунку а ні до земського

взаємного страхування від вогню, а ні до земства взагалі [25, с. 40]. Так, в звіті Богодухівської земської управи (29 листопада 1901 р.) відзначався факт видачі у позику заліза вартістю 3000 крб. п'яти багатим землевласникам, серед яких не було жодного селянина [25, с. 45]. Завдяки втручання Губернської земської управи, в цьому випадку кошти швидко повернули. Та, навіть, серед тих домовласників, що вкрили свої будівлі залізом, 30% його або взагалі не пофарбували, або вчасно не відновили шар фарби і залізо швидко проіржавіло [25, арк. 43]. Втім, рекордним став 1905 р., коли місцева влада продала 271205 пудів (4339 тон) дахового заліза [19, с. 73]. Але в наступні роки продажі заліза невпинно падали до 1917 р. включно, що самою місцевою владою пояснювалось негативними економічними наслідками російсько-японської та Першої світової війн.

Перед місцевими органами влади знову постала проблема пошуку недорогого та довговічного матеріалу для масового перекриття селянських будівель та організації його виробництва. Цим вимогам відповідав новий тип черепиці – цементно-піщаної (шифер-етерніт), кустарна технологія виробництва якої з'явилась у Росії на початку ХХ ст. та не потребувала значних капіталовкладень. З 1 березня 1909 р. Губернська земська управа почала надавати у безвідсоткову позику станки та матеріали для масового кустарного виробництва шиферу. Повітові земські управи надавали позики без відсотків на п'ять років під гарантію повітового земства. Позики, крім того, надавала губернська каса дрібного кредиту під відповідальність кредитних товариств. Позичали не більше 500 крб. на особу зі сплатою рівними частинами кожного року [1, с. 45]. Цемент, фарбу, суміш для просочування черепиці після сплати задатку у 20% видавали не більш як на рік, на суму 100 крб. для однієї майстерні [1, с. 45]. Решту позики повертали рівними частинами один раз у півроку; при вчасній сплаті отримували матеріали у позику на новий термін. Якість виробництва раз на місяць перевіряли агенти губернської земської управи або каси дрібного кредиту, їх розпорядження виконувались обов'язково. Губернська земська управа достроково стягувала суму позики з додатковою сплатою 6% річних у випадку невиконання розпоряджень агентів [1, с. 46]. Протягом 1909 р. губернське земство в усіх повітах влаштувало показові майстерні, з метою ознайомлення населення з технологією виробництва черепиці. Виготовлену черепицю продавали селянам за середньою ціною собівартості. Губернська земська управа командувала до показових майстерень осіб, відібраних повітовими управами або правлінням каси дрібного кредиту для підготовки фахівців з виробництва на черепичних станках. 1913 р. майстерні виголовили вже 71229 шт. черепиці, причому 56609 продали та видали у позику. Земства сплачували майстрам проїзд в обидва кінця та добові за рахунок страхового капіталу [28, с. 243-245]. На початку 1915 р. губернське земство відкрило у місті Слав'янську, селищі Попівка Ізюмського повіту та селищі Білолуцьке Старобельського повіту великі черепичні майстерні, але вже у вересні 1915 р. майстерня в Попівці закрилася, оскільки завідувача і робітників мобілізували [1, с. 30].

З 5 по 12 лютого 1911 р. у Санкт-Петербурзі відбувся Перший Всеросійський з'їзд техніків з сільського вогнестійкого будівництва. В роботі з'їзду прийняла

участь делегація Харківської губернії у складі 6-ти осіб. Делегати представляли губернські та повітові земські органи самоврядування, за виключенням власника Харківського металічного заводу Н. Ф. фон Дітмара. Під час роботи з'їзду заслухали доповідь члена Харківської губернської земської управи інженера Н. П. Винокурова. В доповіді йшлося щодо пробного покриття дахів «етернітом» (шифером) в сільській місцевості Харківській губернії. На практиці встановлено, що етерніт служить у якості дахового покриття набагато довше листового заліза, яке «часто гниє до того, як крестьяне виплатят ссуду за него» та не боїться пошкоджень від граду [29, с. 108]. Харківська делегація запропонувала налагодити виробництво шиферу на земських цементних заводах в масштабах імперії [29, с. 110]. Вже у 1912 р. губернські земські збори уповноважили Харківську губернську земську управу увійти до Товариства з Московським земством для налагодження виробництва етерніту – терофазериту. Товариству вдалося отримати безвідсотковий 10-річний кредит у 650000 крб. та незворотну позику у 150000 крб. від Міністерства землеробства [1, с. 56]. На ці кошти Товариство в 1915 р. придбало під Брянськом терофазеритний завод, і в цьому ж році губернське земство отримало 11 вагонів терофазериту для потреб сільського населення Харківщини [1, с. 58]. Щоб забезпечити безперебійну роботу заводу, у наступному році Товариство орендувало 50 десятин землі в Оренбурзькій губернії для розвідки та видобування азбесту [1, с. 60]. Але реалізації цих планів завадила Перша світова війна та подальші революційні події.

Висновки. Таким чином, наприкінці XIX – початку XX ст. у результаті наполегливої роботи місцевих органів самоврядування Харківщині з впровадження в сільській місцевості вогнестійкого будівництва, вогняну стихію у волостях поступово вдалося приборкати. Незважаючи на військовий стан та революційні події, з 1914 р. по 1918 р. абсолютна кількість пожеж у Харківській губернії істотно зменшилась, а кількість так званих «сільських великих пожеж», коли горіло не менше 20 споруд, не перевищувала 0,8% загальної кількості пожежних випадків.

Список літератури. 1. *Краткий обзор деятельности Харьковскаго губернскаго земства с 1867 г. и его значение в пожарно-страховом деле / Харьковская губернская земская управа. Страховой отдел.* – Харьков: Товарищество «Печатня Яковлева», 1918. – 66 с. **2.** *Харьковский календарь на 1867-1913 гг.* – Харьков: Тип. губернскаго земства, 1868–1914. **3.** *Отчет Страхового отдела Харьковской губернской земской управы по взаимному земскому от огня страхованию за 1894 год / Харьковская губернская земская управа.* – Харьков: Тип. Гордона, 1895. – 54 с. **4.** *Бородин Д. Н. Поджог как одна из причин пожарных бедствий и борьба с этим преступлением / Д. Н. Бородин.* – СПб.: Тип. Е. Евдокимова, 1912. – 92 с. **5.** *Ермолов А. С. Современная пожарная эпидемия в России / А. С. Ермолов.* – СПб.: Тип. Стасюлевича, 1910. – 211 с. **6.** *Ландезен фон Ф. Э. Борьба с огнем. Руководство для устройства пожарных обществ, дружин и команд и способы тушения пожаров / Ф. Э. фон Ландазен.* – СПб.: Тип. И. Н. Скороходова, 1903. – 376 с. **7.** *Баличева Л. В. Створення, організація та діяльність системи пожежної безпеки в Україні (XIX – поч. XX ст.): дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Лариса Вікторівна Баличева.* – Харків: 2005. – 193 с. **8.** *Томиленко А. Г. Пожежна справа на Правобережній Україні в другій половині XIX – початку XX ст.: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Андрій Григорович Томиленко.* – Донецьк, 2000. – 196 с. **9.** *Попович С. С. У вогненній борні (з історії пожежництва Жовківщини) / С. С. Попович, О. В.*

Миць. – Львів: Каменяр, 2008. – 148 с. **10.** *Полганов О. І.* Історія пожежної охорони Кіровоградщини (1841–1997 рр.) / О. І. Полганов. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська книжкова друкарня, 1998. – 255 с. **11.** *Нехаев В. С.* Огнеборцы Запорожья. Очерки истории / В. С. Нехаев, М. А. Серцов. – Запорожье: Дикое поле, 1997. – 314 с. **12.** *Пікуль О.* Історія пожежної справи Білої Церкви / О. Пікуль, С. Чернецький, О. Ярмола. – Біла Церква: Буква, 1999. – 192 с. **13.** *Годовой отчет Харьковской губернской земской управы о взаимном земском страховании от огня (за 1867–1868 гг.)* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. Гинзбурга, б. г. – 18 с. **14.** *Доклад губернскому земскому собранию 1876 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Университетская тип., 1876. – 22 с. **15.** *Доклад губернскому земскому собранию 1877 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Университетская тип., 1877. – 15 с. **16.** *Доклад губернскому земскому собранию 1878 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Университетская тип., 1878. – 16 с. **17.** *Доклад губернскому земскому собранию 1879 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. Варшавчика, 1879. – 62 с. **18.** *Доклад губернскому земскому собранию 1880 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. Варшавчика, 1880. – 9 с. **19.** *Доклад страхового отдела Харьковской губернской земской управы III съезду агентов земского страхования и представителей земств Харьковской губернии* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. и лит. Зильберберга, 1905. – 102 с. **20.** *Доклад Харьковской губернской земской управы XXXVI очередному губернскому земскому собранию 1900 г. «О черепичном заводе»* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. «Печатное дело Гагарина», 1900. – 41 с. **21.** *Доклад Харьковской губернской земской управы XXXVI очередному губернскому земскому собранию. По страховому отделу. Об операциях по продаже и выдаче в ссуду кровельных материалов* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. газеты «Харьковский листок», 1901. – 21 с. **22.** *Доклад Харьковской губернской земской управы губернскому земскому собранию 1895 г. «О причинах, влияющих на увеличение пожаров в разных местностях Харьковской губернии»* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Тип. Зильберберга, 1895. – 265 с. **23.** *О земском от огня страховании, 1871 г.* / Держархів Харківської області (далі – Держархів Харківської області), ф. 304, оп. 1, спр. 1337, 61 арк. **24.** *О земском страховании имуществ, 21 сентября 1868 г. – 21 сентября 1869 г.* / Держархів Харківської області, ф. 304, оп. 1, спр. 1370, 252 арк. **25.** *Циркуляры Харьковской губернской земской управы агентам земского страхования, 24 марта 1901 г. – 20 декабря 1905 г.* / Держархів Харківської області, ф. 304, оп. 1, спр. 1487, 99 арк. **26.** *Харьковская губерния. Список населенных мест по сведениям 1864 г.* / [обработано Н. Штиглицом]. – СПб.: Центральный статистический комитет МВД, 1869. – 210 с. **27.** *Доклад губернскому земскому собранию 1883 г. По взаимному земскому страхованию* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Университетская тип., 1883. – 21 с. **28.** *Текущая статистика. Статистический ежегодник. 1910 г.* / Харьковская губернская земская управа. – Харьков: Товарищество "Печатня Яковлева", 1911. – 346 с. **29.** *Труды 1-го Всероссийского Съезда техников по сельскому огнестойкому строительству.* – СПб.: Тип. «Правда», 1912. – 796 с.

Надійшла до редколегії 19.03.2014 р.

УДК 352.778.51:699.812(477.54) «189/191»

Робота земських органів самоврядування Харківської губернії з впровадження вогнестійкого будівництва у сільській місцевості (кінець XIX – початок XX ст.) // Логовський І. М. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХП». – 2014. - №. 25 (1068) – С. 75-82. Бібліогр.: 29 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті досліджується робота земських органів самоврядування Харківської губернії з впровадження у сільських населених пунктах вогнестійкого будівництва наприкінці XIX – на початку XX ст. в результаті якої було налагоджено постачання селянам за собівартістю та у позику дахового заліза, влаштоване земське виробництво черепиці, шиферу-етерніту, цегли. Ці заходи значно підвищили пожежну безпеку сільських населених пунктів, скоротили відсоток масових пожеж, знизили соціальну напруженість та покращили добробут сільських мешканців.

Ключові слова: Харківська губернія, місцеве самоврядування, земство, вогнестійке будівництво, дахове залізо, шифер-етерніт, террофазерит, пожежна безпека.

УДК 352.778.51:699.812(477.54) «189/191»

Работа земских органов самоуправления Харьковской губернии по внедрению огнестойкого строительства в сельской местности (конец XIX – начало XX вв.) / И. М. Логовський // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХП». – 2014. - №. 25 (1068) – С. 75-82. Бібліогр.: 29 назв. – ISSN 2079-0813.

В статье исследуется работа земских органов самоуправления Харьковской губернии по внедрению в сельских населенных пунктах огнестойкого строительства в конце XIX – в начале XX вв., в результате которой было налажено снабжение сельских жителей по себестоимости и в рассрочку кровельным железом, налажено земское производство черепицы, шифера-этернита, кирпича. Эти мероприятия значительно повысили пожарную безопасность сельских населенных пунктов, снизили социальную напряженность и улучшили благосостояние сельских жителей.

Ключевые слова: Харьковская губерния, местное самоуправление, земство, огнестойкое строительство, кровельное железо, шифер-этернит, террофазерит, пожарная безопасность.

In this article the author researches the activities of local authorities of Kharkov guberniya on implementing a fire-resistant construction in rural settlements in late XIX – early XX centuries, which resulted in the establishment of the supply to the villagers the roofing iron for cost price and in installments, establishment of the production tile, slate-eternit, brick. These measures have significantly improved fire safety in rural settlements, reduced social tensions and improve the welfare of rural residents.

Keywords: Kharkov guberniya, local authorities, zemstvo, fireproof construction, roofing iron, slate-eternit, terrofazerit, fire safety.